

Ratko R. BOŽOVIĆ

(Filosofski fakultet - Nikšić)

PROBLEMATIZACIJA MARKSOVOG PRINCIPA RASPODJELE PREMA POTREBAMA U (BEZ)SVOJINSKIM ODNOSIMA

Marks misli raspodjelu prema potrebama u ne-stvarnom društvu komunizma, odnosno u društvu budućnosti, tj. društvu koje, po njemu, nužno - istorijski dolazi. To je ujedno, i društvo u kojem "vlada" društvena svojina, bolje rečeno ne-svojine, kada se ukida vlast privatne svojine i sve privilegije koje proističu iz te vlasti. To je ono vrijeme koje je Marks predviđao kada se krajem svog ukupnog naučno-istraživačkog opusa predomislio u pogledu odnosa sfera nužnosti i slobode, rada i dokolice, obaveze i spontanosti, djelovanja i samo-djelovanja, tj. kada je uvidio da ipak "carstvo slobode počinje u stvari tek tamo gde prestaje rad koji je određen nevoljom i spoljašnjom svrsishodnošću; po prirodi stvari, ono dakle leži sa one strane oblasti same materijalne proizvodnje. (...) Sa one strane njega (sarstva nužnosti - umetak R. R. B.) počinje razvitak ljudske snage, koji je svrha samom sebi, pravo carstvo slobode, ali koje može da procveta samo na onom carstvu nužnosti kao svojoj osnovici. Skraćenje radnog dana je osnovni uslov."¹ Kada su u pitanju ljudske potrebe, onda je, po Marks, pravi i istinski čovjek - čovjek bogat potrebama.² A bogatstvo potrebama ne uključuje samo kvantitativno i raznovrsno zadovoljavanje potreba, nego, prije svega, punu ljudsku samostvaralačku aktivnost, ono što čovjeka stalno realizuje i samorealizuje, kada čovjek "ne nastoji da ostane bilo šta postalo, nego je u apsolutnom kretanju postajanja".³ U uslovima svodenja obaveznog rada na najmanju moguću mjeru, ali i uz najveću proizvodnost rada, Marks predviđa ogromno materijalno bogatstvo koje će lako podmirivati sve osnovne ljudske potrebe i to na najrazvijenijem i najpotpunijem obliku svakog pojedinca i svih zajedno. U tom opštrm bogatstvu i blagostanju niko neće biti zakinut od bilo kog drugog, jer svijest o tome da je čovjekov korjen u njemu samom ali i u drugom čovjeku, odnosno u čovjeku uopšte, neće dozvoljavati nikakav prestiž za posjedovanjem, većim od drugog. Na ovu Marksovu anticipaciju nadovezao se Andre Gorc⁴ i to baš onda kada je otkazao proletarijatu istorijsku misiju opšte-čovječanskog oslobađanja. Gorc nalazi uporište za slobodu u drugom dijelu qudske egzistencije - poslije nužnog, obaveznog rada, u dijelu "slobodnog vremena", sferi *autonomije*, sferi individualne egzistencije, gdje u zajedničkoj

1. Vidi, Karl Marks, *Kapital* 3, Kultura, Beograd 1961, str. 1560-61.

2. Vidi, moju knjigu: *Kultura potreba* (posebno odeljak - "Marksov čovjek" - čovjek bogat potrebama, str. 76-80). Naučna knjiga, Beograd 1989. Takođe vidi: Agneš Heller, *Vrednosti i potrebe*, Nolit, Beograd 1981.

3. Marx, Temelji slobode, *Osnovi kritike političke ekonomije* (Grundrisse), Naprijed, 1977, str. 199.

4. Andre Gorc, *Zbogom proletarijatu*, Radnička štampa, Beograd 1982.

koloniji vlada sloboda preko slobodnih (razvijenih i raznovrsnih) aktivnosti. "Bogatstvo društva, pošto su primarne potrebe zadovoljene, meri se, kaže Gorc, po raznovrsnosti i raspoloživosti konvivijalnih oruđa svih vrsta kojima se svako može stalno koristiti u radionicama smeštenim u komunama, kvartovima, susjedstvima i stambenim zgradama."⁵

Pored ogromne razvijenosti proizvodnih snaga i savršene proizvodnosti rada kao uslova za raspodjelu prema potrebama, i Marks i Gorc ističu i društvene okolnosti u kojima vlada društvena svojina ili bolje u društvenim odnosima bez-svojine i bez-vlasti (uslovima odumrle države). Ovdje se ne radi samo o utopizmu koji se odnosi na moguće povijesno stizanje do takvog stanja, nego i o utopizmu zamišljanja jedne društvene zajednice slobodnih pojedinaca u kojoj će svaki pojedinac biti toliko dobar za drugo koliko je dobar za sebe. Ovdje se moramo upitati koliko ljudska priroda može kod svih, ili kod ogromne većine biti tako blagorodna, bez interesa i sa potrebama koje se kod svih zadovoljavaju na najpotpuniji način. Ako bismo tražili neki društveno-istorijski oblik ljudske zajednice u kojem se pojedinci - članovi te zajednice najviše slažu ili voće, tj. oblik u kojem čovjek osjeća svoj ljudski korjen, onda bi to najprije ili jedino mogla biti porodica. A poznato je da porodica kao i njeni članovi pojedinačno nisu imuni od mnogih oblika otuđenosti, kao što u porodičnom životu znaju vladati sebični interesi. Ako prihvatimo da je porodica najljudskija ljudska zajednica, odmah se nameće pitanje - da li je koju bilo globalniju društvenu grupu, ili čak kosmopolitsku zajednicu, moguće istorijski dovesti u stanje jednog, manje-više, tako harmoničnog življenja kao što se to odvija u porodičnom životu i u takvoj zajednici vršiti raspodjelu prema potrebama.

Svetozar Stojanović je problematizovao sistem raspodjele prema potrebama i ustanovio da je on ne-realan. Stojanović se pita da li je moguće društvo koje sve svoje proizvode može dijeliti prema potrebama, kada se zna da će ljudske potrebe uvijek prevazilaziti mogućnosti za njihovo zadovoljavanje.⁶ Pored isticanja iluzije da je uopšte moguće društvo koje bi sve svoje proizvode dijelilo prema potrebama, Stojanović naglašava da onda kada bi mogao biti ostvarljiv ovaj princip ne bi bio etički besprekoran jer predviđa razlike u sposobnostima koje su rezultat ličnih napora. Kod Marksa, ističe Stojanović, dominira apsolutno-deterministička sklonost a sve sa ciljem otklanjanja nepravdi i nejednakosti koje proizilaze isključivo iz prirodnog i socijalnog determinizma. Stojanović nastoji da Marksa pomiri sa njim samim. Naime, Stojanović smatra da je u komunizmu moguće komplementarno primenjivati dva principa raspodjele - raspodjelu prema rezultatima rada i raspodjelu prema potrebama, gdje će ova dva principa jedan drugom kompenzirati nedostatke.

---

5. Ibid., str. 106.

6. Svetozar Stojanović, *Između ideala i stvarosti*, Prosveta, Beograd 1969., str. 211-14. Sa ovim Stojanovićevim stanovištem i ranije sam polemisao u jednom drugačijem smislu i kontekstu. Vidi: R. R. Božović, *Odnos morala i društvenih potreba*, u Zborniku radova: Moral u učenju Svetozara Markovića, Svetozarevo, 1984., str. 205-218, ili u knjizi *Stočavanja (Poglavlje: za i(li) protiv morala)* NIO "Univerzitetaska riječ" Nikšić, 198, str. 153-74.

Koliko je Stojanović u pravu kada ističe nerealnost očekivanja zaživljavanja društva koje će vršiti raspodjelu dobara prema potrebama, toliko, čini se, nije u pravu kada smatra da je prag potreba uvijek viši od društvenih mogućnosti za njihovo zadovoljavanje. A zar i danas u super-razvijenim društvima ne postoje društvene mogućnosti za zadovoljavanje najširih osnovnih ljudskih potreba, ali pod uslovom da se usvoji drugačiji sistem vrijednosti u društvu i pod uslovom da u društvu zavlada jedna utemeljena kultura potreba. Stvar nije u tome - koliko je opšte društveno bogatstvo nego možda i više u tome kako se ono raspoređuje i raspodjeljuje po različitim oblastima, društvenim grupama, slojevima i pojedincima. Tu se sučeljavamo sa osnovnim problemom - mogućnošću nastanka društvene svojine kao i mogućnošću njene dalje egzistencije. Ali, odmah se nameće i pitanje da li je društvena svojina samo sinonim za ne-svojina, iza koje se kriju drugi različiti oblici svojine kao što su državna, partijska, grupna, privatistička. U okolnostima zamjene ciljeva kada umjesto ideološki proklamovane društvene svojine počinju da dominiraju drugi oblici svojine kao što su državna, partijska, grupna i kada svi ovi oblici proizvode privatističko-interesni odnos prema nekim zajedničkim dobrima, onda se pogotovo gubi svaka nada u mogućnost ostvarivanja principa raspodjele prema potrebama. Ne treba gubiti iz vida ni to, kada je riječ o raspodjeli prema potrebama da se radi samo o jednom djelu potreba - o osnovnim potrebama, dok potrebe za samostvaralačkom i ljudskom realizacijom i neke druge više potrebe ne mogu podleći prosto "računici" raspodjeljivanja. Društvena svojina u realnoj društvenoj praksi pokazana kao "svačija i ničija", ili i prije kao "nečija - grupna", ne daje produktivne stimulanse niti podstiče ličnu i grupnu motivaciju za određene oblike racionalnog poslovanja i privređivanja. Radinost i štedljivost, kao komplementarni podsticaji protestantske etike, po Maksu Weberu, proizveli su racionalan duh kapitalizma koji je urodio plodom, stvarajući ogromna materijalna bogatstva. Socijalistička praksa je stalno propagirala kult udarničkog rada, a proizvela posebni vid štreberskog bježanja od rada. Takođe je ta ista praksa propagirala štedljivost - asketizam - odricanja u sadašnjosti, sve radi borbe za svjetle ciljeve budućnosti a proizvela je najparadoksalniju (ne)kulturu u kojoj potrošnja nije u funkciji proizvodnje nego, naprotiv, potrošnja jede proizvodnju (začuzenja društva za nekoliko generacija unaprijed). Sve to govori da je Marksov princip raspodjele prema potrebama vjerovatno iluzija bilo koje društvene zajednice. Taj princip, ukoliko bi i bio moguć, moguć za bilo koji vremenski period i kao takav bi nestimulativno djelovao na društveni progres a i pojedinca bi više redukovao na zadovoljstvo postignutim nego što bi ga motivisao da traga za nedostignutim.

Ratko R. BOŽOVIĆ

**PROBLEMIZING MARX'S PRINCIPLE OF
DISTRIBUTION ACCORDING TO THE NEEDS IN
(NON)PROPERTIED RELATIONS**

Realization of the distribution according to the needs is, most probably, an illusion in any human community. Was Marx's principle of distribution even possible, it would unstimulatively affect the general progress of the society.

In the end, the application of his principle on an individual would rather more reduce him to a state of satisfaction with the achieved, than that it should motivate him to seek the unattained.